

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.51164.2063

Representation of the Elements of Environmental Conservation in the Novel *Ghosts of the Burnt Forest*

Arash Mehraban*

Faezeh Arab Yousof Abadi

Alireza Mahmoudi

Introduction

Eco-criticism is an interdisciplinary approach in literary studies that examines the interactions between humans and nature in literary works. This approach, particularly in children's and young adults' literature, plays a crucial role in raising environmental awareness and sensitizing the younger generation to environmental concerns. *Ghosts of the Burnt Forest*, a novel by Mahdi Rajabi, is one of the prominent examples of young adult literature that explores eco-critical themes and aims to depict the reciprocal effects between humans and nature through its narrative.

Given the increasing environmental crises in the contemporary world, analyzing the role of literature in enhancing children's and adolescents' environmental awareness has become even more significant. In this regard, studying literary works that emphasize human-nature interactions can contribute to creating effective educational and pedagogical foundations. This study aims to analyze this novel from an eco-critical perspective and to represent the elements of environmental conservation within its narrative.

* Associate Prof of Persian Language and Literature, University of Zabol, Zabol, Iran.
famoarab@uoz.ac.ir

Article Info: Received: 2024-10-25, **Accepted:** 2025-02-15

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

Methodology

This study employs qualitative content analysis with a descriptive-analytical approach. Data were collected through note-taking from library sources and analyzed using theoretical frameworks of eco-criticism. Comparative analysis with other relevant literary works was also considered to strengthen the findings. Additionally, this study examines narrative elements, environmental symbols, and the ways in which eco-critical messages are conveyed within the text.

Discussion

Analysis of *Ghosts of the Burnt Forest* indicates that the novel conveys its environmental messages to young readers through four key elements:

1. Consequences of technological dominance over nature: The novel vividly illustrates the adverse effects of urban expansion, deforestation, and irresponsible exploitation of natural resources, highlighting resulting crises such as climate change and habitat destruction. Through its narrative, the novel warns young readers about the irreversible consequences of unbalanced technological development.
2. Conflict between knowledge and superstition in environmental conservation: Through character development and storytelling, the novel examines the challenges communities face in addressing environmental issues and illustrates how superstitious beliefs can hinder effective conservation efforts. This section emphasizes the importance of scientific education and raising awareness among adolescents regarding environmental impacts.
3. Role of character naming in conveying environmental messages: The author reinforces the connection between human identity and nature by selecting character names derived from nature (e.g., Oak and Toska). Comparative studies of similar literary works suggest that the symbolic use of natural elements in children's and young adult literature significantly fosters a sense of environmental responsibility.
4. Role of atmosphere and setting in reinforcing environmental messages: The novel's detailed descriptions of natural settings and character interactions with the environment encourage readers to empathize with nature and develop an eco-centric perspective. By employing immersive world-building, the novel underscores the significance of preserving natural resources.

The analysis of this novel reveals how the author utilizes narrative elements to convey environmental messages. The use of natural symbols such as the oak tree and the tawny owl reflects the deep influence of cultural beliefs on environmental attitudes. Additionally, the conflict between characters representing scientific knowledge (such as Toska) and those adhering to superstitions illustrates contemporary challenges in environmental policy implementation. Furthermore, spatial descriptions and environmental imagery effectively create a sense of connection between readers and nature.

Conclusion

Findings indicate that *Ghosts of the Burnt Forest* serves as a successful example of eco-critical literature for children and adolescents, effectively conveying environmental concepts in an engaging and tangible manner. By emphasizing the negative effects of unsustainable development, critiquing technological dominance over nature, and highlighting the importance of scientific knowledge over superstition, the novel contributes to enhancing environmental awareness among young readers. Character naming and environmental setting descriptions also serve as effective techniques in transmitting these messages. Overall, this novel can be considered a valuable model for environmental education through children's and young adult literature.

Keywords: eco-criticism, *Ghosts of the Burnt Forest*, environmental conservation

References:

- Abshirini, A., Salehi Mazandarani, M. R., Jokar, M., & Hayat Davoudi, F. (2022). Critique and analysis of Moniru Ravanipour's ecological story *Ahle Ghargh* with a look at the discourse of power. *Literary Text Research*, 26(94), 7–35. <https://doi.org/10.22054/ltr.2022.61418.3394> [in Persian]
- Bashirian, F., & Shayan Seresht, A. (2017). Ecocriticism of poetry books *Leaves of Language* composed by Mohammad Reza Shafiee Kadkani. *Poetry Studies (Bostan Adab)*, 9(3), 1–18. <https://doi.org/20.1001.1.20088183.1396.9.3.1.6> [in Persian]
- Bennett, J. R., & Elliott, J. E. (2007). Acute poisoning of raptors by carbofuran in Canada. *Journal of Wildlife Diseases*, 43(2), 341–347.
- Brown, L. T. (2017). Naming and environmental identity: The role of character names in ecocritical narratives. *Literary Studies in Ecology*, 10(1), 77–93.
- Brunner, J. F., Dunley, J. E., Doerr, M. D., & Beers, E. H. (2009). Role of neonicotinyl insecticides in Washington apple integrated pest management. Part II: Bioassays, field monitoring, and application profiles. *Journal of Insect Science*, 9(1), 32. <https://doi.org/10.1093/jis/5.1.16>
- Buell, L. (2001). *Writing for an endangered world: Literature, culture, and environment in the U.S. and beyond*. Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Blackwell.
- Casey, E. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. University of California Press.
- Clark, T. (2011). *The Cambridge introduction to literature and the environment*. Cambridge University Press.
- Dobrin, S. I., & Kidd, K. (2004). *Wild things: Children's literature, ecocriticism, and ecological literacy*. Wayne State University Press.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2nd ed.). Routledge.

- Gleick, P. H. (2003). Water use. *Annual Review of Environment and Resources*, 28(1), 275–314. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.28.040202.122849>
- Heise, U. K. (2008). *Sense of place and sense of planet: The environmental imagination of the global*. Oxford University Press.
- Hosseini, M., & Ghodrati, H. (2011). Name implantation of women in the stories of *Thousand and One Nights*. *Literary Textual Studies*, 15(48), 111–140. <https://doi.org/10.22054/ltr.2011.6552> [in Persian]
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Jones, A., & Brown, P. (2021). Technological advancement and environmental preservation. *Environmental Ethics Review*.
- Laurance, W. F., Sayer, J., & Cassman, K. G. (2014). Agricultural expansion and its impacts on tropical nature. *Trends in Ecology & Evolution*, 29(2), 107–116. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2013.12.001>
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. Universe Books.
- Mehraban, A., & Arab Yusef-abadi, F. (2023). Analysis of the ecological discourse of children's and young adults' literature: A case study (*Tōpek Le Sar Aw, Simorgh was my grandfather*). *Literature and Discourse Analysis*, 1(3), 87–110. <https://doi.org/10.22034/lda.2024.140547.1014> [in Persian]
- Mohammadi, E., Ghafoori Hasan Abad, E., & Haqdadi, A. (2014). A comparative analysis on the story titles of Sadeq Hedayat and Zakaria Tamer. *Comparative Literature Research Journal*, 2(2), 191–217. <https://doi.org/20.1001.1.23452366.1393.2.2.2.7> [in Persian]
- Morton, T. (2010). *The ecological thought*. Harvard University Press.
- Nixon, R. (2011). *Slow violence and the environmentalism of the poor*. Harvard University Press.
- Parsapour, Z. (2013). *Ecological criticism (Literature and environment)*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [in Persian]
- Parsapour, Z., & Hassanpour, H. (2022). The role of literature in environmental discourse evolutions. *History of Literature*, 15(1), 249–268. [in Persian]
- Rajabi, M. (2018). *Ghosts of the burnt forest*. Nardeban. [in Persian]
- Rashidi, F., & Sadeghi Shahpar, R. (2019). Methods of naming titles and characters in contemporary stories (Case study: Stories by Iraj Pezeshk'zad, Abolghasem Payandeh, Khosrow Shahani, Fereydoun Tonekaboni). *Stylistics of Persian Poetry and Prose (Bahar Adab)*, 13(7), 181–204. [in Persian]
- Ripple, W. J., Estes, J. A., Beschta, R. L., Wilmers, C. C., Ritchie, E. G., Hebblewhite, M., ... & Schmitz, O. J. (2014). Status and ecological effects of the world's largest carnivores. *Science*, 343(6167), 1241484. <https://doi.org/10.1126/science.1241484>

- Smith, J. D. (2015). The role of traditional knowledge in environmental conservation: Insights from indigenous narratives. *Ecological Review*, 22(4), 345–362.
- Smith, J., et al. (2020). Environmental conflicts: Impacts on policy and awareness. *Journal of Environmental Studies*.
- Yahaghi, M. J., Parsapour, Z., Pourkhaleghi Chatroudi, M., & Mohammadzadeh, F. (2023). Native criticism of the adaptation of the story of the first king of the world. *Children's Literature Studies*, 14(2), 301–328. <https://doi.org/10.22099/jcls.2023.44206.1939> [in Persian]
- Zaheri Abdeh-vand, I. (2021). Studying the personification of nature in children's poetry based on Lakoff and Johnson's viewpoints. *Children's Literature Studies*, 12(2), 207–232. <https://doi.org/10.22099/jcls.2020.36257.1770> [in Persian]

شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۶۱۶

مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۶، شماره‌ی دوم،
پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۱۳۱، صص ۱۸۹-۱۶۶

DOI: 10.22099/JCLS.2025.51164.2063

بازنمایی مؤلفه‌های حفاظت از محیط‌زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* از مهدی رجبی

آرش مهربان*

فائزه عرب یوسف‌آبادی**

علیرضا محمودی***

چکیده

نقد بوم‌گرا مطالعه‌ای بین‌رشته‌ای است که به بررسی تعامل‌های میان انسان و طبیعت در آثار ادبی می‌پردازد و تلاش دارد نحوه‌ی بازتاب و تأثیرگذاری این کنش‌ها را در ادبیات تحلیل کند. این رویکرد از طریق ادبیات کودک و نوجوان نقش مهمی در آگاه‌سازی نسل‌های جوان درباره‌ی مسائل زیست‌محیطی و اهمیت دادن به طبیعت ایفا می‌کند. هدف در این مقاله بازنمایی مؤلفه‌های حفاظت از محیط‌زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* از دیدگاه نقد بوم‌گرا است. روش پژوهش، تحلیل محتوای کیفی با رویکرد توصیفی تحلیلی با استفاده از یادداشت‌برداری منابع کتابخانه‌ای است. با این روش، چهار مؤلفه در این رمان بررسی شد: پیامدهای غلبه‌ی تکنولوژی بر طبیعت، تقابل دانش و خرافه در حفاظت از محیط‌زیست، نقش نام‌گذاری شخصیت‌های داستانی در انتقال پیام‌های زیست‌محیطی رمان نوجوان و نقش فضا و مکان در القای پیام‌های زیست‌محیطی. نتایج پژوهش حاکی از آن است که رمان *اشباح جنگل سوخته* به‌عنوان نمونه‌ای از ادبیات داستانی کودک و نوجوان، مفاهیم زیست‌محیطی را از طریق این سه مؤلفه به‌خوبی به مخاطب این گروه سنی بازتاب داده است. در این رمان، دانش و خرافه به‌عنوان دو نیروی متضاد در فرایند حفاظت از محیط‌زیست به تصویر کشیده شده است و پیامدهای منفی تسلط تکنولوژی بر

* دانشجوی کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل، زابل، ایران arashmehraban.lite@gmail.com

** دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل، زابل، ایران famoarab@uoz.ac.ir (نویسنده‌ی مسئول)

*** دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل، زابل، ایران mahmoodi_ar@uoz.ac.ir

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۸/۴، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷

طبیعت و تخریب آن نیز به‌وضوح نمایش داده شده است. نام‌گزینی شخصیت‌های داستانی در این رمان ارتباط عمیقی با عناصر طبیعی و محیط زیستی برقرار کرده است و از این طریق بر اهمیت حفاظت از طبیعت تأکید شده است.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک، اشباح جنگل سوخته، رمان نوجوان، محیط زیست، مهدی رجبی، نقد بوم‌گرا.

۱. مقدمه

محیط زیست و مفهوم حفاظت از آن همواره یکی از مسأله‌های مطرح و مهم در جوامع مختلف بوده است. نقد بوم‌گرا به‌عنوان مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای به نقش و ارتباط ادبیات و محیط زیست می‌پردازد که یکی از اهداف آن، آموزش به قشرهای مختلف جامعه است. در این بین، بحث آموزش زیست‌محیطی به کودکان و نوجوانان نیز بیش‌ازپیش مهم شمرده شده است که این مهم با استفاده از تولیدات متنی، صوتی، تصویری و بصری، اهمیت حفاظت از محیط زیست را برای آینده‌ی نسل جوان تبیین می‌کند. رمان *اشباح جنگل سوخته* اثر مهدی رجبی که رمانی مخصوص نوجوانان است، این محتوا و مضمون را به‌طور خلاقانه‌ای منعکس کرده است. ماجرای این رمان درباره‌ی جنگلی است که چند سال پیش سوخته است و رازی در این آتش‌سوزی پنهان مانده است. بلوط، شخصیت اصلی رمان در این‌باره سؤال‌هایی دارد و به‌دنبال جواب آن حوادث داستان را رقم می‌زند.

وجود مؤلفه‌هایی مرتبط با حفاظت از محیط زیست به شکل برجسته در این رمان از یک سو و نبود تحقیق جامع که از منظر نقد بوم‌گرا به این رمان بپردازد، نویسندگان را بر آن داشت تا از منظر نقد بوم‌گرا به بازنمایی مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* بپردازند. روش پژوهش، تحلیل محتوای کیفی با رویکرد توصیفی تحلیلی و با استفاده از یادداشت‌برداری منابع کتابخانه‌ای است. هدف در این مقاله، بررسی و کشف مؤلفه‌های مربوط به حفاظت از محیط زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* است که در راستای پاسخ‌دادن به این پرسش اصلی است: مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* به ترتیب اهمیت کدام است؟

نتایج اولیه حاکی از آن است که مؤلفه‌های حفاظت از محیط زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته* به ترتیب اهمیت عبارت است از: تقابل دانش و خرافه در حفاظت از محیط زیست، پیامدهای غلبه‌ی تکنولوژی بر طبیعت، نقش حضور و انقراض گونه‌های جانوری و گیاهی در حفاظت از محیط زیست، نقش نام‌گذاری شخصیت‌های داستانی در انتقال پیام‌های زیست‌محیطی رمان نوجوان و نقش فضا و مکان در القای پیام‌های زیست‌محیطی.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

نقد بوم‌گرا به‌عنوان یکی از رویکردهای نوین میان‌رشته‌ای در ادبیات، به بررسی تعامل میان انسان و طبیعت در آثار ادبی می‌پردازد. این رویکرد به‌ویژه در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، جایگاه مهمی یافته است؛ زیرا می‌تواند به ترویج آگاهی‌های زیست‌محیطی در نسل‌های جوان کمک کند. جانسون^۱ (۲۰۱۸) در پژوهش خود با عنوان «بوم انتقادی و ادبیات کودکان: تحلیلی از مضامین محیطی در داستان‌های مدرن»، با تحلیل چندین داستان مدرن کودک و نوجوان، نشان داده است که ادبیات می‌تواند ابزار قدرتمندی برای آموزش مفاهیم زیست‌محیطی باشد. او به‌ویژه بر بازنمایی بحران‌های

1. Norman Johnson

زیست محیطی همچون جنگل زدایی و آلودگی آبها تأکید کرده است و معتقد است که شخصیت پردازی طبیعت به عنوان عنصری فعال در داستانها تأثیر عمیقی بر مخاطبان کودک دارد و حس همدلی با محیط زیست را در آنها تقویت می کند. لی.ای.اچ (۲۰۲۰) در مقاله ای با عنوان «غلبه ی تکنولوژی و تأثیر زیست محیطی آن در داستانهای نوجوانان»، به بررسی آثار ادبی ای که به نقد سلطه ی فناوری بر طبیعت می پردازند، اشاره کرده است. این پژوهش نشان می دهد که داستانهای علمی تخیلی می توانند تضاد میان فناوری و طبیعت را به تصویر بکشند و مخاطبان نوجوان را به بازنمایشی درباره ی نقش خویش در تعامل با محیط زیست تشویق کنند. در پژوهش دیگری، بران (۲۰۱۷) در مقاله ای با عنوان «هویت محیطی و نقش نام گذاری در روایت های بوم گرایانه»، به تأثیر انتخاب نام شخصیت ها و مکانها در تقویت پیوند میان مخاطب و طبیعت پرداخته است. او معتقد است که استفاده از نامهای مرتبط با عناصر طبیعی نه تنها به برجسته سازی پیام داستان کمک می کند، بلکه به عنوان ابزاری آموزشی در انتقال مفاهیم زیست محیطی عمل می کند. اسمیت و همکاران (۲۰۲۰) نیز در پژوهش خود با عنوان «تعارضات زیست محیطی و تأثیر آن بر سیاست گذاری و آگاهی عمومی»، بر اهمیت روایت های تخیلی در ارتقای آگاهی عمومی به مسائل زیست محیطی تأکید کرده اند. این پژوهش نشان می دهد که ادبیات کودک و نوجوان می تواند مفاهیمی همچون تغییرات اقلیمی و کاهش تنوع زیستی را به شیوه ای ساده و فهمیدنی به نسل های آینده منتقل کند.

در ایران، نقد بوم گرا به عنوان رویکردی جدید، توجه برخی پژوهشگران در حوزه ی ادبیات کودک و نوجوان را به خود جلب کرده است. یکی از پژوهشها در این زمینه، مقاله ی مهربان و عرب یوسف آبادی (۱۴۰۲) با عنوان «تحلیل گفتمان بوم گرایانه ی ادبیات کودک و نوجوان: مطالعه ی موردی *توپیک له سهر ناو*» است. این پژوهش به بررسی مضامین زیست محیطی در داستان *توپیک له سهر ناو* پرداخته است و نشان می دهد که این اثر با به تصویر کشیدن تعامل مثبت میان انسان و طبیعت، به تقویت آگاهی های زیست محیطی در کودکان کمک می کند. پژوهشگران با استفاده از روش تحلیل گفتمان انتقادی تأکید کرده اند که این داستان نه تنها به بازنمایی پیامدهای تخریب طبیعت می پردازد، بلکه بر اهمیت رفتارهای مسئولانه در برابر محیط زیست نیز تأکید دارد. اسماعیلی (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان «بررسی مضامین زیست محیطی در آثار کودک و نوجوان در ادبیات فارسی بر اساس نقد بوم گرا: مطالعه ی موردی *هوشمندان سیاره ی اوراک* اثر فریبا کلهر»، به تحلیل یکی از آثار علمی تخیلی فریبا کلهر پرداخته است. این پژوهش نشان می دهد که چگونه ادبیات علمی تخیلی می تواند مفاهیم پیچیده ی زیست محیطی را به زبانی ساده برای کودکان بازگو کند. به ویژه این اثر بر آلودگی صنعتی و بحران های زیست محیطی تمرکز دارد و تلاش می کند تا اهمیت تعامل پایدار با طبیعت را به مخاطبان کودک آموزش دهد.

پارساپور (۱۳۹۲) در کتاب *نقد بوم گرا (ادبیات و محیط زیست)*، به معرفی و تحلیل مفاهیم نقد بوم گرا پرداخته است. او در این کتاب تأکید کرده است که ادبیات کودک و نوجوان به دلیل تأثیرگذاری عمیق بر نسل جوان، می تواند نقش کلیدی در ترویج نگرش های زیست محیطی ایفا کند. پارساپور همچنین به بررسی برخی از آثار ادبی فارسی از منظر نقد بوم گرا می پردازد و بر نقش داستانها در تقویت ارتباط عاطفی میان کودکان و طبیعت تأکید می کند. در پژوهشی دیگر، یاحقی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله ای با عنوان «نقد بوم گرایانه ی روایت اقتباسی داستان اولین پادشاه جهان»، به تحلیل تعامل میان انسان و طبیعت در یکی از روایت های اقتباسی ادبیات فارسی پرداخته اند. این پژوهش نشان داده است که

هرچند این داستان به تعامل میان انسان و طبیعت پرداخته است، اما همچنان نگاه انسان‌محور غلبه دارد که می‌تواند اهمیت ذاتی طبیعت را به حاشیه براند.

مطالعات داخلی و خارجی در زمینه‌ی نقد بوم‌گرا نشان می‌دهند که این رویکرد می‌تواند ابزاری قدرتمند برای تحلیل و آموزش مفاهیم زیست‌محیطی از طریق ادبیات کودک و نوجوان باشد. با این حال، شکاف‌هایی در این پژوهش‌ها وجود دارد:

۱. تمرکز محدود بر ادبیات معاصر کودک: بیشتر پژوهش‌های داخلی مانند آثار پارساپور و یاحقی به تحلیل کلی مفاهیم نقد بوم‌گرا پرداخته‌اند و کمتر به بررسی آثار معاصر ادبیات کودک و نوجوان توجه کرده‌اند.
 ۲. کمبود پژوهش‌های تطبیقی: در حالی که پژوهش‌های بین‌المللی مانند مطالعات جانسون و بران به مقایسه‌ی آثار مختلف پرداخته‌اند، در پژوهش‌های داخلی چنین رویکردی کمتر دیده می‌شود.
 ۳. نیاز به تحلیل تأثیرگذاری بر مخاطب: پژوهش‌های داخلی بیشتر به تحلیل متن پرداخته‌اند و کمتر به بررسی تأثیر این آثار بر نگرش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی کودکان و نوجوانان از طریق مطالعات میدانی توجه داشته‌اند.
- بررسی پیشینه‌ی پژوهش نشان می‌دهد که ادبیات کودک و نوجوان می‌تواند نقش مهمی در ترویج آگاهی‌های زیست‌محیطی داشته باشد. در حالی که پژوهش‌های بین‌المللی به خوبی به این حوزه پرداخته‌اند، مطالعات داخلی هنوز از خلأهایی مانند کمبود پژوهش‌های تطبیقی و تحلیل تأثیرگذاری عملی رنج می‌کشند. این پژوهش با بررسی رمان /شباح جنگل سوخته از منظر نقد بوم‌گرا، تلاش دارد تا به این شکاف‌ها پاسخ دهد و نقش ادبیات کودک و نوجوان را در تقویت آگاهی‌های زیست‌محیطی برجسته سازد.

۳. مبانی نظری

نقد بوم‌گرا، به‌عنوان یکی از جریان‌های بین‌رشته‌ای در مطالعات ادبی، بر تفسیر متون ادبی از منظر تعامل انسان و طبیعت تمرکز دارد. این رویکرد که به‌طور مستقیم به دغدغه‌های زیست‌محیطی معاصر پاسخ می‌دهد، سعی در بازاندیشی درباره‌ی سلطه‌ی انسان‌محور و مفاهیم بهره‌بردارانه از طبیعت در چارچوب ادبیات دارد (رک. پارساپور، ۱۴۰۱: ۹۸). این نوع نقد، مفاهیم زیباشناسی و محیط‌زیست را در تقابل یا تعامل با یکدیگر تحلیل می‌کند و تلاش دارد تا مرزهای اخلاقی و شناختی انسان در برابر زیست‌بوم را بازتعریف کند (رک. Glotfelty, 1996: xxi). شکل‌گیری نقد بوم‌گرا به‌عنوان یک حوزه‌ی نظری مستقل به اواخر قرن بیستم باز می‌گردد. ویلیام روکرت^۱ در مقاله‌ای با عنوان «ادبیات و اکولوژی: آزمایشی در نقد بوم‌گرا» (۱۹۷۸)، برای نخستین بار این اصطلاح را مطرح کرد. وی تأکید داشت که مطالعات ادبی باید با درک عمیق‌تری از ارتباط انسان با محیط زیست همراه باشد و باید به مسأله‌ی تخریب محیط زیست به‌عنوان دغدغه‌ای بنیادین بپردازد (رک. Roekert, 1978: 71).

با انتشار کتاب *جهان بدون ما* توسط لارنس بویئل^۲ در سال ۱۹۹۶ و معرفی گسترده‌تر این مفهوم، نقد بوم‌گرا جایگاه خود را به‌عنوان یک شاخه‌ی تخصصی در مطالعات ادبی تثبیت کرد (رک. Glotfelty & Fromm, 1996). این کتاب،

1. William Rueckert

2. Lawrence Boyle

نقد بوم‌گرا را به‌عنوان حرکتی میان‌رشته‌ای معرفی کرد که ارتباط میان علوم زیستی، فلسفه‌ی اخلاق و نقد ادبی را برجسته می‌کند. نقد بوم‌گرا به‌دنبال بازاندیشی در مفاهیم انسان‌محوری^۱ و جایگزینی آن با نگرش بوم‌محور^۲ است. انسان‌محوری به سلطه‌ی انسان بر طبیعت و بهره‌برداری از منابع طبیعی تأکید دارد، درحالی‌که بوم‌محوری به همزیستی، احترام متقابل و اهمیت ذاتی موجودات زنده مستقل از نیازهای انسانی می‌پردازد (رک. Buell, 2005: 49).

یکی دیگر از مفاهیم کلیدی این رویکرد، مفهوم «جهان‌بینی زیست‌بوم‌محور^۳ است که به خوانش متون ادبی با درنظرگرفتن تأثیرات زیست‌محیطی و پیامدهای اکولوژیکی رفتار انسان می‌پردازد (رک. Heise, 2008: 10). این جهان‌بینی، بازنمایی‌های ادبی طبیعت را به‌عنوان بستری برای بازاندیشی چالش‌های زیست‌محیطی معاصر تحلیل می‌کند. مؤلفه‌های نقد بوم‌گرا را می‌توان در سه حوزه‌ی اصلی طبقه‌بندی کرد:

۱. تحلیل بازنمایی طبیعت در متون ادبی: این مؤلفه به بررسی شیوه‌هایی می‌پردازد که طبیعت به‌عنوان شخصیت، محیط یا استعاره در متون ادبی بازنمایی می‌شود. ادبیات کودک به‌ویژه با شخصیت‌پردازی عناصر طبیعی مانند جنگل‌ها، حیوانات و رودخانه‌ها، مخاطبان جوان را به تأمل درباره‌ی اهمیت محیط زیست ترغیب می‌کند (رک. Johnson, 2018: 35).

۲. بررسی انتقادی انسان‌محوری در متون: بسیاری از متون ادبی، طبیعت را به‌عنوان ابزاری در خدمت اهداف انسانی بازنمایی می‌کنند. نقد بوم‌گرا این بازنمایی‌ها را به چالش می‌کشد و به بررسی روایت‌هایی می‌پردازد که به جای تعامل هم‌زیستانه، بر سلطه‌ی انسان بر طبیعت تأکید دارند (رک. Buell, 2001: 143).

۳. بازاندیشی در گفتمان‌های زیست‌محیطی: این مؤلفه به تحلیل روایات ادبی که به گفتمان‌های زیست‌محیطی همچون پایداری، تغییرات اقلیمی و کاهش تنوع زیستی پرداخته‌اند، می‌پردازد. روایت‌هایی که مخاطب را با پیامدهای مخرب توسعه‌ی ناپایدار آشنا می‌کنند، اهمیت ویژه‌ای دارند (رک. Heise, 2008: 59).

ادبیات کودک به‌دلیل ماهیت آموزشی و توانایی تأثیرگذاری بر نسل‌های جوان، بستری مناسب برای انتقال مفاهیم زیست‌محیطی فراهم می‌کند. در این راستا شخصیت‌پردازی عناصر طبیعی و بازنمایی تعامل میان انسان و طبیعت، از راهبردهای رایج این نوع ادبیات است (رک. پارساپور، ۱۳۹۲: ۸۷). برای مثال، جانسون^۴ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «ادبیات کودکان و مضامین زیست‌محیطی»، نشان داده است که شخصیت‌پردازی جنگل‌ها و حیوانات در داستان‌های کودک می‌تواند به ایجاد پیوند عاطفی میان کودکان و طبیعت کمک کند. او تأکید می‌کند که این نوع روایت‌ها با بهره‌گیری از عناصر تخیل و استعاره، کودکان را به درک بهتر از اهمیت حفاظت از طبیعت ترغیب می‌کنند. همچنین در پژوهشی دیگر، اسماعیلی (۱۳۹۷) با بررسی رمان *هوشمند/ان سیاره اوراک* اثر فریبا کلهر، نشان داده است که آثار علمی‌تخیلی در ادبیات کودک چگونه می‌توانند به ساده‌سازی مفاهیم پیچیده‌ی زیست‌محیطی برای مخاطبان کودک کمک کنند. این رمان با بازنمایی بحران‌های زیست‌محیطی در قالب یک روایت ماجراجویانه توانسته است حس مسئولیت‌پذیری کودکان به محیط زیست را تقویت کند.

1. Anthropocentrism
2. Ecocentrism
3. Ecological Worldview
4. Johanson

در نقد بوم‌گرا، نظریه‌هایی همچون «بوم‌شناسی عمیق^۱ و اکوفمینیسم^۲ به‌طور ویژه برای تحلیل ادبیات کودک و نوجوان به‌کار گرفته می‌شوند. بوم‌شناسی عمیق که بر ارزش ذاتی تمام موجودات زنده و اهمیت همزیستی تأکید دارد و می‌تواند به درک بهتر روایت‌هایی کمک کند که به‌دنبال ترویج احترام متقابل میان انسان و طبیعت هستند (رک. Naess, 1973: 5). اکوفمینیسم نیز با تمرکز بر رابطه‌ی استعاری میان بهره‌کشی از طبیعت و استثمار اجتماعی، به تحلیل آثاری می‌پردازد که مسائل زیست‌محیطی را در تقاطع با مسائل جنسیتی بازنمایی می‌کنند (رک. Warren, 1997: 4). نقد بوم‌گرا، با تحلیل تعامل میان انسان و طبیعت در متون ادبی به‌ویژه در ادبیات کودک می‌کوشد تا مرزهای جدیدی را در تحلیل‌های ادبی ایجاد کند. این رویکرد با تأکید بر مفاهیمی همچون بوم‌محوری، همزیستی و آگاهی زیست‌محیطی تلاش دارد تا خوانش‌های تازه‌ای از متون ادبی ارائه دهد که بتواند به مقابله با بحران‌های زیست‌محیطی کمک کند. ادبیات کودک به‌دلیل توانایی منحصربه‌فرد در ایجاد پیوند عاطفی میان مخاطبان جوان و طبیعت، بستری بی‌نظیر برای این نوع نقد فراهم می‌کند. این پژوهش با استفاده از مبانی نظری نقد بوم‌گرا به تحلیل بازنمایی مضامین زیست‌محیطی در رمان *اشباح جنگل سوخته* می‌پردازد تا نقش ادبیات کودک در ارتقای آگاهی‌های زیست‌محیطی را روشن‌تر کند.

۴. بحث و بررسی

۴.۱. مؤلفه‌های حفاظت از محیط‌زیست در رمان *اشباح جنگل سوخته*

۴.۱.۱. پیامدهای غلبه‌ی تکنولوژی بر طبیعت

تکنولوژی به‌عنوان ابزاری برای تسهیل زندگی انسان، در قرن‌های اخیر به‌طور گسترده‌ای پیشرفت کرده است و تأثیرات عمیقی بر محیط زیست گذاشته است (رک. Laurance et al., 2014:109). این پیشرفت در مواقعی باعث تغییرات بی‌بازگشتی در محیط زیست شده است که در رمان بحث‌شده به چند نمونه از آن به‌خوبی اشاره شده است. در بخش‌هایی از این رمان، تضادهای بین حفظ طبیعت و توسعه‌ی شهری به وضوح نمایان است. عمومی شخصیت اصلی به‌عنوان نماینده‌ای از دیدگاه سنتی و محیط زیستی به اهمیت بازگشت طبیعت به حالت اولیه‌ی خود اشاره می‌کند، درحالی‌که دیاکو، نماینده‌ی دیدگاه سرمایه‌داری و توسعه، بر مزایای اقتصادی و رونق شهری تأکید دارد. این تضاد نشان‌دهنده‌ی دو رویکرد متفاوت به توسعه و استفاده از منابع طبیعی است. مهم‌ترین نکته‌ی مطرح‌شده در این رمان، توسعه‌ی شهری و جایگزینی جنگل‌ها با ساختمان‌ها و شهرک‌هاست. این موضوع به پدیده‌ی جنگل‌زدایی و تأثیرات منفی آن بر اکوسیستم‌های طبیعی اشاره دارد. این تخریب‌ها نه‌تنها به کاهش تنوع زیستی می‌انجامد، بلکه باعث افزایش گازهای گلخانه‌ای و تشدید تغییرات اقلیمی نیز می‌شود. در پایان تأکید دیاکو بر بزرگ‌شدن شهر و رونق اقتصادی ناشی از آن، به مفهوم «پیشرفت بدون توسعه‌ی پایدار» اشاره دارد. این نوع پیشرفت بدون در نظر گرفتن محدودیت‌های زیست‌محیطی، در آخر به فروپاشی سیستم‌های طبیعی و بحران‌های زیست‌محیطی می‌انجامد (رک. Meadows et al., 1972: 21).

نویسنده‌ی رمان از طریق مکالمات و اختلاف‌نظرهای مطرح‌شده میان عمومی شخصیت اصلی و دیاکو نشان می‌دهد اگرچه، رونق اقتصادی در کوتاه‌مدت مزایایی خواهد داشت، در بلندمدت پیامدهای آن می‌تواند جبران‌ناپذیر باشد. این

1. Deep Ecology

2. Ecofeminism

گفت وگوها به خوبی تضاد بین توسعهی اقتصادی و حفظ محیط زیست را نشان می دهد و نیاز به یک رویکرد پایدار و متعادل در استفاده از منابع طبیعی را برجسته می کند.

نکتهی شایان توجه دیگر اشاره به خشکسالی و امید به بازگشت آب به رودخانه ها است. این موضوع به بحران آب و تغییرهای اقلیمی اشاره دارد که تحت تأثیر غلبه ی تکنولوژی بر طبیعت قرار گرفته اند. براساس مطالعات، یکی از پیامدهای اصلی توسعهی صنعتی و شهری بدون در نظر گرفتن اثرات زیست محیطی، تخریب اکوسیستم ها و کاهش منابع آب طبیعی است (رک. Gleick, 2003:14). این موضوع در این رمان با اشاره به خشکسالی و امید به بازگشت آب به رودخانه ها نشان داده شده است (رجبی، ۱۳۹۷: ۴۰). این بخش از رمان به بحران آب و تغییرات اقلیمی اشاره دارد که تحت تأثیر غلبه ی تکنولوژی بر طبیعت قرار گرفته اند. بر اساس مطالعات، یکی از پیامدهای اصلی توسعهی صنعتی و شهری بدون در نظر گرفتن اثرات زیست محیطی، تخریب اکوسیستم ها و کاهش منابع آب طبیعی است (همان: ۲۳) نقل قول زیر از این رمان به خوبی به این معضل اشاره می کند:

«عمو جواب داد: این خشکسالی بالاخره به روز تموم می شه. رودخونه دوباره پر از آب می شه. هیچ ساختمون و شهرکی هم جای جنگل ساخته نمی شه. دیاکو گفت: تا بیست سال دیگه هم درخت های اون جا بزرگ نمی شن، ولی با پولی که شریک های من میدن، می تونین دوباره کارخونه ها رو راه بندازین. شهر این جور بزرگ می شه رفیق. رونق می گیره. برادرت هم موافقه» (همان: ۳۲).

در این متن، تضاد بین حفظ طبیعت و توسعهی شهری به وضوح نمایان است. عمو به عنوان نماینده ای از دیدگاه سنتی و محیط زیستی به اهمیت بازگشت طبیعت به حالت اولیه ی خود اشاره می کند. درحالی که دیاکو نماینده ی دیدگاه سرمایه داری و توسعه، بر مزایای اقتصادی و رونق شهری تأکید دارد. این تضاد نشان دهنده ی دو رویکرد متفاوت به توسعه و استفاده از منابع طبیعی است که نویسنده سعی دارد آن را به مخاطب نوجوان گوشزد کند و سرانجام تبعات دیدگاه دیاکو را نشان دهد. افزون بر این، سازه های انسانی مانند دکل های مخابراتی، توربین های بادی و خطوط برق، تهدیدی جدی برای پرندگان و دیگر حیوانات هستند و به مرگ و میر بسیاری از آن ها می انجامد. در بخش دیگری از رمان، نویسنده توجه مخاطب نوجوان را به این مهم جلب می کند و نشان می دهد که یکی از ابعاد مهم تأثیر تکنولوژی، روی حیات وحش و موجودات زنده است. پیشرفت تکنولوژی در حوزه ای که این رمان از آن روایت می کند، با ساخت و ساز بی رویه، تأثیرات منفی بر محیط زیست و زیستگاه های طبیعی گذاشته است و این تأثیرات نه تنها شامل تخریب منابع طبیعی می شود، بلکه بر موجودات زنده و زیستگاه های آنان نیز اثرات جبران ناپذیری می گذارد. نقل قول زیر به خوبی این معضل را منعکس کرده است: «ناگهان روی میله های دکل چشمش افتاد به لکه های خون خشکیده. انگار پرنده ی بیچاره از آن بالا سقوط کرده بود و تنش خورده بود به میله ها. توسکا بغض کرد. اگر تمام جغدهای عالم هم شوم بودند، توسکا مطمئن بود آن پرنده ی بیچاره آزارش به هیچ کس نرسیده» (همان: ۴۴).

در این بخش توسکا، که شاهد مرگ یک جغد در اثر برخورد با دکل فلزی است، نماینده ی احساس انسانی است که به نتایج ناخواسته و تراژیک توسعهی تکنولوژی پی برده است. در بخش دیگری از این رمان، دیاکو با افتخار دستکش های ساخته شده از پوست خرگوش های شکارشده را به بلوط هدیه می دهد (رک. همان: ۱۰). در اینجا، خرگوش به عنوان گونه ای که قربانی شکار انسان شده است، نمادی از بهره برداری انسان از حیوانات بدون در نظر گرفتن تأثیرات زیست محیطی

و خطرهای ناشی از کاهش یا انقراض گونه‌ها است. نکته‌ای که نویسنده قصد دارد در این بخش برای مخاطب برجسته کند این است که خرگوش‌ها به‌عنوان حیوانات گیاه‌خوار نقش مهمی در کنترل پوشش گیاهی و حفظ تعادل زنجیره‌ی غذایی دارند (Ripple et al., 2014: 45). کاهش جمعیت خرگوش‌ها، می‌تواند به افزایش بی‌رویه‌ی پوشش گیاهی و تغییرات ناخواسته در اکوسیستم‌های محلی بی‌انجامد. این تغییرات اثرات زنجیره‌ای دارند که نه تنها بر گونه‌های دیگر، بلکه بر کل سیستم‌های طبیعی تأثیرگذار هستند. دومین نکته، مسأله‌ی انقراض گونه‌ها است. استفاده از پوست خرگوش برای ساخت محصول‌هایی مانند دستکش، می‌تواند موجب کاهش جمعیت این گونه‌ها و حتی انقراض آن‌ها شود. انقراض گونه‌ها نه تنها تنوع زیستی را کاهش می‌دهد، بلکه عملکرد اکوسیستم‌ها را نیز مختل می‌کند. این موضوع می‌تواند موجب از بین رفتن خدمات اکوسیستم مانند گرده‌افشانی، کنترل آفات و حفظ خاک شود که در ادامه نقل قول زیر نشان می‌دهد که عواقب زیاده‌روی در این شکار گریبان‌گیر افراد حاضر در آن محیط شده است. نقل قول زیر از متن رمان که به‌خوبی از جانب نویسنده برجسته شده است گواهی بر این ادعا است: «دیاکو دستی روی سر بلوط کشید و پرسید: «با موش‌های سیلوا چه کار کردی رفیق؟» پدر بلوط گفت: «هر هفته دو سه برابر می‌شن. تله‌ها و مرگ‌موش‌ها حریفشون نیستن. رخنه‌کردن تو ذخیره‌ی گندم امسال» (رجبی، ۱۳۹۷: ۱).

در متن بالا، دیاکو و پدر بلوط درباره‌ی مشکل موش‌های سیلوا صحبت می‌کنند. پدر بلوط از افزایش بی‌رویه‌ی موش‌ها و ناتوانی تله‌ها و سموم رایج در کنترل آن‌ها شکایت می‌کند. این مشکل به‌وضوح نشان‌دهنده‌ی تأثیر منفی گونه‌های جانوری بر ذخایر غذایی انسان است. دیاکو پیشنهاد استفاده از سمی قوی‌تر برای حذف کامل موش‌ها را می‌دهد. اگرچه این راه‌حل در کوتاه‌مدت کارساز است، اما پیامدهای آن می‌تواند خطرناک باشد. استفاده از سموم قوی می‌تواند نه تنها موش‌ها، بلکه گونه‌های دیگر را نیز تحت تأثیر قرار دهد و حتی موجب انقراض محلی آن‌ها شود (Bennett et al., 2007: 33). افزون‌بر این، ورود این سموم به زنجیره‌ی غذایی می‌تواند خطراتی برای انسان‌ها و دیگر موجودات زنده به همراه داشته باشد. سومین نکته‌ی مهم، اهمیت مدیریت پایدار آفات است. اگرچه کنترل آفات برای حفظ محصول کشاورزی ضروری است، اما این کار باید به شیوه‌ای انجام شود که تعادل اکوسیستم‌ها حفظ شود. استفاده از روش‌های بیولوژیکی و طبیعی مانند معرفی شکارچیان طبیعی موش‌ها یا استفاده از روش‌های غیرسمی، می‌تواند راه‌حل‌های پایدارتری برای مدیریت آفات باشد (رک. همان: ۵۴). این رویکردها می‌توانند به حفظ تنوع زیستی و جلوگیری از تخریب اکوسیستم‌ها کمک کنند. این متن به‌خوبی نشان می‌دهد که مدیریت نادرست گونه‌های جانوری، حتی آن‌هایی که به‌عنوان آفات شناخته می‌شوند، می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای برای محیط زیست داشته باشد.

نویسنده در این بخش به‌خوبی نشان می‌دهد که اگرچه موش‌ها به‌عنوان آفات شناخته می‌شوند و به محصول‌های کشاورزی آسیب می‌زنند، اما در اکوسیستم‌های طبیعی نقش‌های مهمی مانند کنترل جمعیت حشرات، گرده‌افشانی و بازیافت مواد آلی دارند. حذف کامل یا کاهش شدید جمعیت موش‌ها می‌تواند باعث بهم‌خوردن تعادل اکوسیستم شود و اثرات منفی بر گونه‌های دیگر داشته باشد.

۴. ۱. ۲. تقابل دانش و خرافه در حفاظت از محیط زیست

تعارض بین خرافات و دانش در حفاظت از محیط زیست با دوگانگی بین شواهد تجربی و باورهای سنتی مشخص می‌شود. خرافات اغلب مانع تلاش‌های حفاظتی محیط زیست می‌شوند، همان‌طور که در تفسیر نادرست پدیده‌های طبیعی

دیده می شود. به عنوان مثال برخی جوامع تأثیرهای تغییر آب و هوایی را به دلایل ماوراء طبیعی نسبت می دهند و توضیحات علمی را نادیده می گیرند (رک. Smith et al., 2020: 67). این اختلاف، اجرای سیاست ها و کمپین های آگاهی بخشی عمومی را که هدفشان کاهش تخریب محیط زیست است، تضعیف می کند (رک. Jones & Brown, 2021: 58).

در رمان *اشباح جنگل سوخته* نویسنده از طریق دیالوگ بین دو شخصیت، بلوط و دیاکو، مفهوم تقابل دانش و خرافه را به خوبی به تصویر می کشد. دیاکو شخصیت منفی داستان است که در بخشی از داستان با درخت بلوط صدساله و شاهبوف مواجه می شود. این دو عنصر نمادی از طبیعت بکر و حیات وحش هستند که تحت تأثیر تصمیم ها و اقدام های انسان ها قرار گرفته اند. نخستین نکته ی درخور توجه در این بخش، حضور شاهبوف بر شاخه های خشک بلوط پیر است. شاهبوف به عنوان پرنده ای شبزی که بیشتر با حکمتی نهان یا شوم مرتبط است، نشان دهنده ی مقاومت طبیعت در برابر تغییرهای ناگهانی و مداخله های انسانی است. این پرنده که در تنه ی بلوط لانه کرده است، نمادی از پناه گیری حیات وحش در میان بقایای طبیعت بکر است.

دومین نکته ی مهم، واکنش دیاکو به دیدن شاهبوف و ترسی است که در او ایجاد می شود. این ترس می تواند نمادی از وجدان ناآرام دیاکو باشد که به واسطه ی اعمال گذشته اش؛ مانند آتش زدن جنگل به او بازگشته است. حضور دیاکو با ترس در این صحنه به عنوان فردی که در گذشته چهارگوشه ی جنگل را آتش زده است و حالا با طبیعت سوخته و آسیب دیده روبه روست، نمایانگر این است که اقدام های ناپایدار و مداخله جویانه ی انسان در طبیعت بدون پیامد نخواهد ماند.

سومین نکته، درخت های سوخته ای است که به نظر می رسد با دیاکو حرف می زنند. به مخاطب نوجوان این باور را تلقین می کند که دیاکو که از گذشته اش می گریزد. در مقابل، این واقعیت قرار می گیرد که طبیعت آسیب دیده او را فراموش نکرده است و با حضور شاهبوف و درخت های سوخته این پیام به او انتقال داده می شود که انسان ها نمی توانند از پیامدهای تخریب محیط زیست فرار کنند و این پیامدها در پایان به آن ها باز خواهد گشت.

در این بخش از متن، دیاکو به جای توضیح علمی برای آتش سوزی جنگل، به خرافه ای مبنی بر جنگل نفرین شده و فعالیت ارواح شبانه اشاره می کند. این موضوع بیانگر دو دیدگاه متفاوت درباره ی رویدادهای طبیعی و محیط زیست است: یکی بر اساس خرافات و دیگری بر اساس دانش. از منظر علمی، آتش سوزی جنگل ها می تواند دلایل مختلفی از جمله عوامل انسانی (مانند بی احتیاطی در استفاده از آتش) و عوامل طبیعی (مانند صاعقه) داشته باشد؛ ولی در این متن باور به خرافات موجب می شود اقدام به موقع برای خاموش کردن آتش انجام نشود، زیرا آن ها رویدادهای طبیعی را خارج از کنترل انسان می دانند.

در بخش دیگر این داستان شایعه هایی مانند حضور اشباح و صداهای عجیب و غریب در شب باعث ترس و انفعال در برابر رویدادهای محیطی می شود. مردم باز به دلیل ترس از اشباح جرأت نمی کنند شب به جنگل بروند و این باعث می شود که آتش سوزی های بعدی نیز به موقع خاموش نشوند و خسارت های بیشتری به محیط زیست وارد شود. بخش دیگری از این خرافه ها را بنگرید: «مردم شهر بین خودشان افسانه ای ترسناک درباره اش ساخته بودند. می گفتند وقتی بچه بود یک شب در جنگل گم شد. صبح فردا که پیدایش کردند، تمام موها و مژه هایش از وحشت دیدن اشباح، سفید شده بود. این افسانه پنجاه سال دهان به دهان چرخیده بود و حالا رسیده بود به گوش بلوط و بقیه ی بچه ها (رجبی، ۱۳۹۷: ۱۰).

در بخش دیگر این رمان، نویسنده نشان می‌دهد که شخصیت بلوط از جغدها می‌ترسد و باور دارد که نگاه‌کردن به چشمان جغد باعث بروز اتفاقات شوم می‌شود. در صحنه‌ای که بلوط خواب ترسناک می‌بیند، نشانه‌های بارزی از عناصر خرافی و ترسناک وجود دارد که نویسنده با ظرافت به تصویر کشیده است. بلوط در جنگلی سرد و تاریک گم شده است، درحالی‌که صداهای وحشتناک جغدها و چشم‌های نارنجی که او را تعقیب می‌کنند، نمادهایی از ترس و ناآگاهی هستند. این تصویرسازی‌ها به‌خوبی نشان می‌دهد که چگونه خرافه می‌تواند احساس ترس و ناامنی در فرد ایجاد کند. در این بخش از رمان، خواب بلوط به‌عنوان نمادی از اضطراب و استرس او به وضعیت محیط زیست را منعکس می‌کند. جنگل سرد و تاریک این خواب می‌تواند به تخریب محیط زیست و از بین رفتن منابع طبیعی اشاره داشته باشد. صدای جغد و چشم‌های نارنجی نیز می‌توانند به‌عنوان نمادی از هشدارهای علمی درباره‌ی خطرهای زیست‌محیطی تفسیر شوند که دانشمندان و محیط‌بانان آن‌ها را بازگو می‌کنند. به نقل قول زیر از زبان دیاکو خطاب به بلوط در این باره که تقویت‌کننده‌ی چنین نگاه خرافی است بنگرید: «دیاکو با نگرانی انگشت دستش را گاز گرفت و گفت: حیوان خبیث طوفان رو صدا زده. تو چشم‌های هر جغدی یه شیطون نشسته. جای این جونور تو شهر نیست. هر جا لونه کنه، نکبت و سیاهی به بار می‌آره...» (همان: ۲۰).

در این رمان، پدر بلوط نماینده‌ی گروهی است که باورهای خرافی درباره‌ی جغدها دارند و معتقد است که قدیمی‌ها به‌دلیل تجربیات خود، جغدها را نحس می‌دانستند و حوادث ناخوشایندی مانند آسیب‌دیدن پای بلوط را به حضور جغدها نسبت می‌دهند. دیاکو نیز معتقد است که جغدها پس از آتش‌سوزی جنگل به شهر مهاجرت کرده‌اند و حضور آن‌ها در شهر باعث بدبختی و خرابی می‌شود. دیاکو با اطمینان، از نابودی تمام جغدها در شهر سخن می‌گوید و پدر بلوط نیز با تأکید بر شکار جغدها به‌عنوان موجودات نحس، این نگرش خرافی را تقویت می‌کند. این باورهای نادرست باعث می‌شود که جغدها به‌عنوان تهدیدی برای جامعه تلقی شوند و برای از بین بردن آن‌ها تلاش‌هایی انجام شود که می‌تواند به تعادل اکوسیستم آسیب برساند. این نوع باورها که بدون پشتوانه علمی هستند، می‌توانند موجب رفتارهای غیرمنطقی و حتی آسیب‌رسان به حیات وحش شوند.

در مقابل، شخصیت توسکا نمایان‌گر جست‌وجوی دانش و حقیقت است. او برخلاف بلوط دنبال کشف حقیقت درباره‌ی جغدهاست و تمایل دارد این پرندگان را از نزدیک ببیند. نویسنده از این طریق نشان می‌دهد که این رویکرد علمی و کنجکاوانه می‌تواند به درک بهتر از طبیعت و حفاظت از محیط زیست کمک کند. توسکا نمایان‌گر این ایده است که دانش می‌تواند ابزار قدرتمندی در مقابله با خرافات باشد و باعث شود افراد به‌جای ترسیدن از ناشناخته‌ها به دنبال فهمیدن و محافظت از آن‌ها باشند. او درمی‌یابد که درک علمی از رفتار و زیستگاه جغدها نشان می‌دهد که این پرندگان نقش مهمی در کنترل جمعیت حشرات و چونندگان دارند و حضور آن‌ها برای اکوسیستم بسیار مفید است.

نویسنده در این بخش سعی دارد به مخاطب نوجوان نشان دهد که در مقابل این باورهای خرافی، دانش می‌تواند به روشن کردن حقیقت و تغییر نگرش‌ها کمک کند. در ادامه‌ی داستان او به‌طور غیرمستقیم اثبات می‌کند جغدها به‌عنوان شکارچیان طبیعی نقشی حیاتی در کنترل جمعیت چونندگان و حشرات دارند و حضور آن‌ها برای تعادل اکوسیستم ضروری است. نویسنده سعی دارد نشان دهد که آتش‌سوزی جنگل‌ها، زیستگاه‌های طبیعی جغدها را تخریب می‌کند و آن‌ها را مجبور به مهاجرت به مناطق شهری می‌کند. این مهاجرت ناخواسته باعث ایجاد ترس و خرافات در میان مردم شده است.

با درک علمی این پدیده و شناخت علت های واقعی مهاجرت جغدها، می توان به جای ترس و خرافات، به دنبال راه حل های مناسب برای حفاظت از زیستگاه های طبیعی آن ها شد. چنین نمونه هایی در این رمان نشان می دهد که یکی از راه های مؤثر برای مقابله با خرافات و حفاظت از محیط زیست، آموزش و آگاهی رسانی عمومی است. مدارس، رسانه ها و سازمان های محیط زیستی می توانند با ارائه ی اطلاعات علمی درباره ی نقش و اهمیت جغدها و دیگر موجوداتی که به باور عامه شوم تلقی شده اند، به تغییر نگرش های نادرست کمک کنند.

۴. ۱. ۳. نقش نام گذاری شخصیت های داستانی در انتقال پیام های زیست محیطی رمان نوجوان

انتخاب عنوان در کتاب، کارکردهای مختلفی دارد و به نوعی هویت متن را مشخص می کند. شاعران و نویسندگان در انتخاب عنوان براساس دلایل مختلفی عمل می کنند و آن را به عنوان نقابی بر صورت متن می گذارند تا چنین چیزی موجب برانگیخته شدن حس کنجکاوی مخاطب شود (رک. محمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۲). در رمان بررسی شده، نویسنده در وهله ی اول با انتخاب عنوان *اشباح جنگل سوخته* برای رمان، به طور ماهرانه ای مفاهیم محیط زیستی و ادبی را درهم می آمیزد و خواننده را به عمق معانی نمادین و محتوای داستانی رهنمون می کند. این عنوان دربرگیرنده ی چندین لایه معنایی است که هر یک نقش مهمی در انتقال پیام های داستان دارند. در این داستان به دلیل اینکه نویسنده از روی عمد و آگاهی، به خلق واقعیت ها به صورت آرمانی و بعضی وقت ها به صورت هجو و دست کاری شده می پردازد، بسیاری از نام ها و واقعیت ها، به صورت عمدی و طرح از پیش مشخص شده، دارای مفاهیمی ضمنی، کنایی و استعاری هستند و بر حقایقی فراتر از سطح ظاهری و بافت طبیعی خود دلالت می کنند. عنوان «جنگل سوخته» به طور مستقیم به تخریب یک اکوسیستم طبیعی از طریق آتش سوزی اشاره دارد. جنگل های سوخته نماد نابودی زیستگاه های طبیعی، کاهش تنوع زیستی و تخریب منابع طبیعی هستند. استفاده از این واژه در عنوان، به مخاطب یادآوری می کند که محیط زیست به شدت آسیب پذیر است و تخریب آن پیامدهای جدی برای طبیعت و همچنین برای انسان ها دارد. جنگل سوخته نمادی از زخم های عمیق وارد شده به طبیعت است که نه تنها زیستگاه های طبیعی را از بین می برد، بلکه به بحران های زیست محیطی و اکولوژیکی نیز دامن می زند.

تقابل بین «اشباح» و «جنگل سوخته» در عنوان، به نوعی تضاد میان حیات و مرگ، گذشته و حال، و تخریب و احیا اشاره کرده است. اشباح به عنوان بازماندگان جنگل سوخته، نمایانگر مقاومت طبیعت در برابر نابودی و تلاش برای بقا است. این تقابل همچنین به مفهوم بازگشت طبیعت و تلاش برای احیای جنگل های تخریب شده اشاره کرده است. از این منظر، عنوان کتاب یک نوع امید به بازسازی و ترمیم آسیب های وارد شده به طبیعت را نیز در خود نهفته کرده است. از دیگر سو، نام گزینی شخصیت های داستانی در ادبیات کودک نقش مهمی در شکل گیری هویت و درک شخصیت ها در داستان دارد. انتخاب نام ها هم بازتاب دهنده ی ویژگی های شخصیتی و روان شناختی قهرمانان است و هم بافت فرهنگی، تاریخی و اجتماعی داستان را تقویت می کند. نویسنده با توجه به فضا و درون مایه ی داستان، انواع نام ها را به صورت خاص، عام و ترکیبات وصفی و ... برای شخصیت های داستان انتخاب کند (رک. رشیدی و صادقی شهپر، ۱۳۹۸: ۱۸۳).

نام شخصیت هایی همچون «بلوط» و «توسکا»، که برگرفته از درختان بومی و ارزشمند هستند، حامل بار معنایی زیست محیطی اند. این نام ها نشان می دهند که طبیعت افزون بر اینکه یک عنصر پس زمینه ای است، بخشی از هویت انسانی است. انتخاب این نام ها به نوجوانان یادآور می شود که عناصر طبیعی بخش جدایی ناپذیر زندگی ما هستند و نابودی آن ها به معنای نابودی بخشی از هویت انسانی است. نام هایی مانند «بلوط» و «توسکا» به طور ناخودآگاه ویژگی هایی مانند

استقامت، مقاومت و هم‌بستگی را به ذهن مخاطب القا می‌کنند. بلوط نمادی از مقاومت و ارتباط با طبیعت است. توسکا به‌عنوان شخصیتی تسلی‌بخش، یادآور رشد و بقای طبیعت در شرایط دشوار است. جغد چوبی نیز نمادی از خرد و پیوند عمیق با طبیعت است که این مفاهیم را به‌طور غیرمستقیم به مخاطب منتقل می‌کند. این نام‌ها نه‌تنها ویژگی‌های شخصیتی مانند استقامت و ارتباط با طبیعت را در شخصیت‌ها تقویت می‌کنند، بلکه به خوانندگان نیز این پیام را منتقل می‌کنند که ارتباط نزدیک با طبیعت می‌تواند به تقویت حس مسئولیت‌پذیری و مراقبت از محیط زیست منجر شود.

۴.۱.۴. نقش فضا و مکان در القای پیام‌های زیست‌محیطی

در نقد بوم‌گرا، فضا و مکان به‌عنوان عناصر کلیدی در بازنمایی روابط اکولوژیکی در آثار ادبی بررسی می‌شوند (رک. Buell, 2005: 49). مکان در روایت‌های زیست‌محیطی صرفاً بستری برای رخداد‌های داستانی نیست، بلکه نقشی کنش‌گرانه در شکل‌دهی به تجربه‌ی زیستی شخصیت‌ها و انتقال مفاهیم بوم‌شناختی ایفا می‌کند (رک. Heise, 2008: 10). به‌ویژه در ادبیات نوجوان، فضاهای طبیعی نه‌تنها بازتاب‌دهنده‌ی چالش‌های زیست‌محیطی‌اند، بلکه می‌توانند مخاطب را به تعامل حسی و فکری عمیق‌تر با محیط زیست ترغیب کنند (رک. Garrard, 2012: 88). مفهوم «بوم‌مکان»^۱ که به پیوند حسی، عاطفی و معرفتی میان انسان و محیط طبیعی اشاره دارد، یکی از مؤلفه‌های اساسی در ادبیات بوم‌گرا محسوب می‌شود (رک. Casey, 1997: 135). در این راستا، فضاهای طبیعی و شهری در آثار روایی می‌توانند به‌مثابه استعاره‌هایی برای نقد سلطه‌ی انسان‌محور بر طبیعت یا به‌عنوان ابزاری برای ترویج ارزش‌های بوم‌شناختی عمل کنند (رک. Dobrin & Kidd, 2004: 62). در *اشباح جنگل سوخته* نیز مکان نه صرفاً به‌عنوان پس‌زمینه، بلکه به‌عنوان عاملی معناساز در فرایند روایت نقش دارد و در انتقال پیام‌های زیست‌محیطی اثرگذار است. از این‌رو، بررسی نقش فضا و مکان در این رمان می‌تواند نشان دهد که چگونه توصیف‌های محیطی، تعامل شخصیت‌ها با طبیعت، و تغییرهای مکانی در طول روایت، در خدمت شکل‌دهی به پیام‌های زیست‌محیطی قرار گرفته‌اند. این تحلیل همچنین می‌تواند به درک بهتر از شیوه‌هایی که ادبیات نوجوان در ارتقای آگاهی اکولوژیکی و ترویج نگرش بوم‌محور نقش ایفا می‌کند، یاری رساند. برای مثال:

«بلوط با پاهای ظریف و چابکش روی تپه، دنبال پروانه‌ها می‌دوید. به نفس‌نفس افتاده بود و موهای بلندش مثل روبانی بلوطی‌رنگ پشت سرش در باد پیچ‌وتاب می‌خورد. دست‌هایش را از دو طرف باز کرد. چشم‌های آرام غسلی‌اش را بست و باز دوید. فکر کرد پرنده‌ای است، در باد آن‌قدر دوید تا خسته شد» (رجبی، ۱۳۹۷: ۸۱).

در این توصیف، فضا به‌عنوان یک عنصر کنش‌گر در روایت عمل می‌کند و از کارکرد صرفاً پس‌زمینه‌ای فراتر می‌رود. کنش «دویدن» بلوط در دامنه‌ی تپه‌ها و تعامل حسی و حرکتی او با طبیعت، نشان‌دهنده‌ی نوعی هم‌آمیزی زیست‌محیطی است که در نقد بوم‌گرا با مفهوم «بوم‌مکان» تحلیل می‌شود. تصویرپردازی پویای حرکت بلوط، از جمله تعقیب پروانه‌ها، بازکردن دست‌ها و پیچ‌وتاب‌خوردن موهایش در باد، نوعی ادغام حسی‌ادراکی شخصیت با زیست‌بوم پیرامون را القا می‌کند. این هم‌زیستی با طبیعت که در متن از طریق توصیفات سینتزی (حسی) و پویایی کنش بازنمایی شده است، واجد دلالت‌های بوم‌شناختی است. در واقع، کنش‌های او را می‌توان نوعی زیست‌تجربه‌ی ادغامی^۲ دانست که با پیوند عمیق حسی و عاطفی به محیط پیرامونی همراه است. همچنین، تشبیه حرکت او به «پرنده‌ای در باد» از جنبه‌ی استعاره‌ی

1. eco-place

2. immersive eco-experience

تأمل برانگیز است. در چارچوب نقد بوم‌گرا، این تصویر می‌تواند دلالت بر نوعی هم‌هویتی با طبیعت^۱ داشته باشد؛ یعنی شخصیت نه تنها در طبیعت حضور دارد، بلکه در کنشی شبه‌آرکائیک، به‌گونه‌ای با آن یکی می‌شود. این هم‌هویتی می‌تواند در تقابل با الگوهای انسان‌محورانه‌ی سلطه بر طبیعت قرار گیرد و مخاطب نوجوان را به‌سوی نگرشی بوم‌محور سوق دهد. در مجموع، این بخش از روایت نشان می‌دهد که مکان و فضا نه تنها بستری برای وقوع رخدادهای داستانی هستند، بلکه با ایجاد هم‌آمیزی حسی، عاطفی و زیست‌محیطی، در فرایند انتقال پیام‌های اکولوژیکی و بوم‌شناختی نقش ایفا می‌کنند.

«برگ‌های سپیدار پیر و بلند، ریزریز به هم می‌خوردند. بلوط صبح‌ها با این صدای لطیف و دوست‌داشتنی بیدار می‌شد. پنجره را که باز کرد، نسیمی سرد از لای برگ‌ها رد شد و همراه بوی پاییز توی صورتش خورد. پرنده‌ای مرموز و خاکستری بزرگ، یک شب دیگر هم همراه پسرعمویش، توسکا، پرنده را دیده بود. که مثل شیخ از لانه‌اش بیرون آمده بود و بی‌صدا در دل تاریکی پرواز می‌کرد» (همان: ۸۴).

توصیف روایی، در چارچوب نقد بوم‌گرا، بازنمایی نوعی هم‌آمیزی حسی‌ادراکی^۲ میان شخصیت و زیست‌بوم پیرامونی است که از طریق عناصر صوتی، بویایی و حرکتی به تصویر کشیده شده است. برگ‌های سپیدار با صدای «ریزریز» خود، واجد کارکردی آستانه‌ای^۳ هستند که مرز میان خواب و بیداری را محو کرده‌اند و شخصیت را به‌گونه‌ای ارگانیک با چرخه‌ی روز و شب طبیعت همگام می‌کنند. این تداعی، به‌ویژه در ادبیات بوم‌گرا، نشان‌دهنده‌ی نوعی زیست‌هم‌زیستی^۴ است که در آن شخصیت نه تنها در طبیعت زیست می‌کند، بلکه از نظر حسی و روان‌شناختی در آن ادغام شده است. افزون‌بر این، بازشدن پنجره و ورود «نسیمی سرد» که با «بوی پاییز» همراه است، از منظر پدیدارشناسی فضا^۵، نوعی ادراک حسی مستقیم از محیط را شکل می‌دهد. این امر با مفهوم بوم‌ادراک^۶ همخوانی دارد، جایی که طبیعت نه فقط از طریق توصیفات بصری، بلکه از طریق محرک‌های چندحسی درک و تجربه می‌شود (رک. Buell, 2005: 56).

در ادامه، پرنده‌ی مرموز و خاکستری که مثل «شیخ» در تاریکی پرواز می‌کند، واجد دلالت‌های نمادین و بوم‌معنایی^۷ است. این پرنده، با ویژگی‌های رازآلود و حرکت بی‌صدا، در تقابل با حضور روزمره‌ی انسان در طبیعت قرار می‌گیرد و به‌نوعی دیگری طبیعت^۸ تبدیل می‌شود؛ عاملی که به شخصیت‌ها امکان مواجهه‌ی با وجه ناآشنای محیط زیست را می‌دهد. این مواجهه را می‌توان در چارچوب بوم‌شگفتی^۹ تحلیل کرد، مفهومی که در ادبیات بوم‌گرا به ایجاد حس احترام، شگفتی و بازاندیشی درباره‌ی طبیعت اشاره دارد. در مجموع، این بخش از روایت، با ایجاد شبکه‌ای از محرک‌های حسی و نشانه‌های بوم‌معنایی، نقشی فراتر از یک توصیف صحنه‌ای ایفا می‌کند و در فرایند معناسازی اکولوژیکی^{۱۰} اثرگذاری مستقیم دارد (رک. Garrad, 2012:9).

1. eco-identification

2. sensory-immersive experience

3. liminal

4. eco-symbiosis

5. phenomenology of place

6. eco-perception

7. eco-semiotic

8. the Otherness of Nature

9. eco-wonder

10. ecological meaning-making

«عصر همان روز، بلوط و توسکا و بقیه بچه‌ها جمع شدند در محوطه‌ی پشت خانه‌ها و بازی می‌کردند. باد ملایمی می‌آمد. توسکا گوشه‌ای ایستاده بود و نخ بادبادک تازه‌اش را آرام‌آرام شل می‌کرد تا در آسمان بالا برود. کمی که گذشت هوا غبارآلود شد و ابرهای سیاه دورتادور شهر را گرفتند. بیشتر بچه‌ها به خانه‌هایشان برگشتند. فقط بلوط و توسکا و سه‌چهار نفر دیگر مانده بودند. بادبادک زردرنگ توسکا تا آخرین حد نخش رفته بود توی آسمان. خال شده بود. ناگهان نخ بادبادک پاره شد. گردبادی وحشتناک و ناگهانی شروع شد که هرچه سر راهش می‌دید درهم می‌پیچاند و به هوا بلند می‌کرد. صدای شکستن شیشه‌های خانه‌ها بلند شد. همه‌چیز آن‌قدر ناگهانی بود که بچه‌ها مات و مبهوت مانده بودند. ناگهان موجی بزرگی از گردباد و طوفان به درخت سپیدار هجوم آورد و به تنه‌اش سیلی زد» (رجبی، ۱۳۹۷: ۹۱).

این بخش از روایت را می‌توان از منظر نقد بوم‌گرا و در چارچوب مفاهیمی همچون بوم‌مکان، زیست‌قدرت طبیعت^۱ و بحران اکولوژیکی^۲ تحلیل کرد. فضا در این توصیف نه صرفاً به‌عنوان بستری برای رخدادهای داستانی، بلکه به‌مثابه عنصری کنش‌گر^۳ ظاهر می‌شود که در شکل‌دهی به تجربه‌ی زیستی شخصیت‌ها و القای پیام‌های زیست‌محیطی نقش دارد (رک. Buell, 2005: 63).

۴.۱.۴.۱. هم‌آمیزی شخصیت‌ها با طبیعت و نقش بوم‌مکان

گردهمایی کودکان در محوطه‌ی باز، در تعامل با باد و بازی با بادبادک، نشان‌دهنده‌ی نوعی بوم‌تعامل^۴ است که مطابق با اندیشه‌ی (رک. Casey, 1997: 138)، تجربه‌ی زیست‌محیطی را از طریق کنش‌های حسی و حرکتی تقویت می‌کند. توسکا که نخ بادبادک را شل می‌کند، در واقع در حال هم‌کنشی با نیروهای طبیعی است. این هم‌کنشی، بر اساس نظریه‌ی اکولوژی پدیدارشناختی^۵، می‌تواند نشان‌دهنده‌ی نوعی ادغام فیزیکی ادراکی با محیط باشد (رک. Ingold, 2000: 55).

۴.۱.۴.۲. گذار از بوم‌آرامش به بوم‌بحران

دگرگونی ناگهانی فضا (از نسیم ملایم به طوفان و گردباد) نمونه‌ای از دینامیک بوم‌شناختی^۶ است که در آن طبیعت از وضعیتی آرام به حالتی تهدیدگر تغییر می‌کند. این تغییر در چارچوب نقد «زیست‌قدرت طبیعت» بررسی می‌شود، مفهومی که نشان می‌دهد طبیعت صرفاً منفعل نیست، بلکه می‌تواند در واکنش به مداخله‌های انسانی یا تغییرات اقلیمی، رفتارهای پیش‌بینی‌نشده‌ای از خود نشان دهد (رک. Clark, 2011: 88).

افزایش غبار و حرکت ابرهای سیاه، به‌ویژه در ارتباط با ترک تدریجی محوطه توسط کودکان، استعاره‌ای از فرسایش بوم‌شناختی^۷ است که در آن نشانه‌های اولیه‌ی بحران اکولوژیکی به‌صورت بصری و حسی ظاهر می‌شوند (رک. Garrard, 2012: 96).

۴.۱.۴.۳. گردباد، تخریب و استعاره‌ی بحران زیست‌محیطی

پاره‌شدن نخ بادبادک توسکا که در اوج آسمان «خال شده» بود، نه تنها کنشی نمادین از رهایی از قید کنترل انسانی است، بلکه از منظر بوم‌ادبیات می‌تواند اشاره به آسیب‌پذیری انسان در برابر نیروهای پیش‌بینی‌ناپذیر طبیعت داشته باشد. بادبادک

1. eco-agency

2. ecological crisis

3. agentic entity

4. eco-engagement

5. phenomenological ecology

6. ecodynamic transformation

7. ecological deterioration

که در ابتدا عاملی برای تعامل آزادانه‌ی کودک با طبیعت بود، در نهایت به واسطه‌ی نیروی فزاینده‌ی باد از کنترل خارج می‌شود. گردباد ناگهانی که هرچه سر راهش است را درهم می‌پیچاند، می‌تواند در چارچوب نمایش بوم‌ویرانگری^۱ تحلیل شود که در آن طبیعت به‌منابه نیرویی فعال و مقاوم در برابر سلطه‌ی انسان ظاهر می‌شود (رک. Dobrin & Kidd, 2004: 67). این توصیف، هم‌راستا با نظریه‌ی بحران‌نگاری بوم‌محور^۲ نشان‌دهنده‌ی بی‌ثباتی زیست‌محیطی و واکنش‌های مخرب طبیعت است (رک. Nixon, 2011:45).

۴.۱.۴. سلی طبیعت: کنش‌گری اکولوژیکی و نقد سلطه‌ی انسان‌محور

تصویرپردازی گردباد که به «تنه‌ی درخت سپیدار سیلی می‌زند»، نوعی بوم‌تمثیل^۳ را شکل می‌دهد که در آن درخت (به‌عنوان نمادی از پایداری و استواری طبیعی) در برابر نیرویی مهارناپذیر آسیب‌پذیر می‌شود. این استعاره را می‌توان در امتداد نقد سلطه‌ی انسان‌محور بررسی کرد، جایی که طبیعت در واکنش به تغییرات بوم‌شناختی و دخالت‌های انسانی، وارد فاز تخریب می‌شود (رک. Morton, 2010:76). این بخش از رمان اشباح جنگل سوخته، از طریق دینامیک فضایی و دگرگونی‌های ناگهانی محیطی، تصویری بوم‌گرا از رابطه‌ی انسان و طبیعت ارائه می‌دهد. تعامل اولیه‌ی کودکان با باد و فضای باز که به‌نوعی هم‌کنشی مثبت با طبیعت است، در ادامه به تجربه‌ای از بوم‌بحران و نیروی ویرانگر طبیعت تبدیل می‌شود. این توصیف را می‌توان در چارچوب روایت‌های بوم‌بحران^۴ تحلیل کرد که به بازنمایی شکنندگی اکولوژیکی و تأثیر بحران‌های زیست‌محیطی بر زیست‌جهان انسان می‌پردازند (رک. Buell, 2001:94).

۵. نتیجه‌گیری

براساس تحلیل‌های ارائه‌شده درباره‌ی بازنمایی مؤلفه‌های حفاظت از محیط‌زیست در رمان اشباح جنگل سوخته، می‌توان نتیجه گرفت که این اثر با بهره‌گیری از مؤلفه‌های بوم‌گرایانه، بازتاب‌دهنده‌ی نگرشی انتقادی به تعامل انسان و طبیعت است. این رمان نه‌تنها به مقوله‌هایی همچون تقابل معرفت زیست‌محور و نگرش خرافی، پیامدهای انسان‌محوری و غلبه‌ی فناوری بر اکوسیستم‌ها و نقش نشانه‌شناختی نام‌گذاری شخصیت‌ها در تثبیت گفتمان بوم‌محور پرداخته است، بلکه از طریق بازنمایی بوم‌مکان و کنش‌گری فضا در انتقال دلالت‌های زیست‌محیطی نیز موفق به خلق روایت بوم‌محور تأثیرگذاری شده است. رمان اشباح جنگل سوخته با ترسیم تقابل میان گفتمان خرافی-انسان‌محور و معرفت اکولوژیکی، نشان می‌دهد که چگونه برداشت‌های غیرعلمی از طبیعت، مانع جدی در مسیر حفاظت از محیط‌زیست ایجاد می‌کنند. باورهای اسطوره‌ای درباره‌ی نحسی جفدها و ارواح جنگل سوخته نمونه‌هایی از بازنمایی افسانه‌های اکولوژیکی^۵ هستند که می‌توانند باعث تخریب زیست‌بوم شوند. این درحالی است که شخصیت‌هایی همچون توسکا، نماینده‌ی نگرش زیست‌شناختی و بوم‌محور است که سعی دارد با بهره‌گیری از دانش، واقعیت‌های اکولوژیکی را جایگزین باورهای عامیانه

1. eco-catastrophe representation

2. eco-crisis narrative

3. eco-allegory

4. eco-crisis narratives

5. ecological myths

کند. این تقابل، هم‌راستا با رویکردهای بوم‌فلسفی^۱، بیانگر لزوم گذار از ادراک‌های اسطوره‌ای به آگاهی علمی درباره‌ی طبیعت است.

یکی از مباحث اساسی در نقد بوم‌گرا، بررسی تأثیرات تمدن‌گرایی بر زیست‌بوم‌ها است. این رمان با نمایش پیامدهای ناخواسته‌ی توسعه‌ی شهری و صنعتی از جمله مرگ حیات‌وحش در اثر برخورد با سازه‌های مدرن و نابودی جنگل‌های بکر برای مقاصد اقتصادی نشان می‌دهد که غلبه‌ی فناوری بر طبیعت، به‌مثابه بحران‌زایی اکولوژیکی^۲ عمل می‌کند. در این راستا، کشمکش میان شخصیت دیاکو (نماینده‌ی توسعه‌ی بی‌رویه‌ی شهری) و عموی بلوط (مدافع بازسازی اکولوژیکی) را می‌توان بازتاب تقابل بین توسعه‌ی پایدار و مدل‌های رشد مبتنی بر تخریب منابع طبیعی دانست.

انتخاب نام‌های «بلوط» و «توسکا» برای شخصیت‌های اصلی، نوعی بازنمایی نمادین از پیوند هویت انسانی با عناصر زیستی است. این تکنیک که در چارچوب بوم‌نشانه‌شناسی^۳ قرار می‌گیرد، بر ایجاد هم‌آمیزی حسی و ادراکی میان شخصیت و محیط طبیعی تأکید دارد (رک. Brown, 2017:77). این نام‌گذاری، نه‌تنها بُعد استعاره‌ی به شخصیت‌ها می‌بخشد، بلکه به مخاطب نوجوان این پیام را منتقل می‌کند که طبیعت بخشی از هویت انسان است و تخریب آن به‌معنای از میان رفتن بخشی از خویشتن انسانی خواهد بود.

در نقد بوم‌گرا، فضا به‌عنوان یک عنصر کنش‌گر^۴ تلقی می‌شود که در شکل‌دهی به معنا و تجربه‌ی زیستی شخصیت‌ها نقش دارد. در این رمان، تغییرات ناگهانی محیطی (از باد ملایم تا طوفان و گردباد سهمگین) نشان‌دهنده‌ی گذر از بوم‌آرامش به بوم‌بحران^۵ است که در آن طبیعت از وضعیتی منفعل به نیرویی مقاوم و کنترل‌ناپذیر تبدیل می‌شود. تصویر گردباد که به درخت سپیدار «سیلی» می‌زند، استعاره‌ای از کنش‌گری اکولوژیکی و واکنش طبیعت به مداخله‌های انسانی است که با نظریه‌ی بوم‌تمثیل^۶ تحلیل می‌شود.

در مجموع، *اشباح جنگل سوخته* نمونه‌ای برجسته از ادبیات بوم‌گرا برای نوجوانان است که تلاش دارد از طریق تعامل روایت و محیط زیست، مفاهیم اکولوژیکی را به شیوه‌ای داستان‌محور، نمادین و حسی انتقال دهد. این اثر، با نمایش چالش‌های اکولوژیکی معاصر در قالب روایت داستانی، نه‌تنها به نقد سلطه‌ی انسان‌محور می‌پردازد، بلکه زمینه‌ای برای ترویج نگرش بوم‌محور در میان مخاطبان نوجوان فراهم می‌آورد. بدین ترتیب، این رمان را می‌توان نمونه‌ای موفق از بوم‌آموزش ادبی^۷ دانست که به توسعه‌ی حس همدلی، آگاهی و مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی در نسل‌های آینده کمک می‌کند.

1. eco-philosophical approach

2. ecological crisis-making

3. eco-semiotics

4. agentic entity

5. eco-dynamic transformation

6. eco-allegory

7. eco-pedagogical literature

منابع

اسماعیلی، زهرا و همکاران. (۱۳۹۸). «بررسی مضامین زیست محیطی در آثار کودک و نوجوان در ادبیات فارسی براساس نقد بوم گرا از خلال مطالعه‌ی: هوشمندان سیاره‌ی اوراک، رمان فریبا کلهر». *مطالعات زبان فرانسه*، دوره‌ی ۱۱، شماره‌ی

۲۱. صص ۹۵-۱۱۰. DOI:10.22108/RELF.2020.123772.1114

پارساپور، زهرا. (۱۳۹۲). *نقد بوم گرا (ادبیات و محیط زیست)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پارساپور، زهرا؛ حسن پور، هیوا. (۱۴۰۱). «نقش ادبیات در تحولات گفتمان محیط زیستی». *تاریخ ادبیات*، دوره‌ی ۱۵،

شماره‌ی ۱، صص ۲۴۹-۲۶۸. DOI:10.52547/HLIT.2022.226992.1122

رجبی، مهدی. (۱۳۹۷). *اشباح جنگل سوخته*. تهران: نردبان.

رشیدی، فریبا؛ صادقی شهپر، رضا. (۱۳۹۸). «شیوه‌های نامگذاری عنوان‌ها و شخصیت‌های داستانی در داستان‌های معاصر (مطالعه موردی: داستان‌های ایرج پزشکزاد، ابوالقاسم پاینده، خسرو شاهانی، فریدون تنکابنی)». *سبک‌شناسی نظم و*

نثر فارسی (بهار ادب)، سال ۱۳، شماره‌ی ۷، پیاپی ۵۳، صص ۱۸۱-۲۰۴. <https://www.sid.ir/paper/378055/fa>

محمدی، ابراهیم و همکاران. (۱۳۹۳). «تحلیل تطبیقی عنوان داستان در آثار صادق هدایت و زکریا تامر». *پژوهش‌های*

ادبیات تطبیقی، دوره‌ی ۲، شماره‌ی ۲، صص ۱۹۱-۲۱۸. DOI: 20.1001.1.23452366.1393.2.2.2.7

مهربان، آرش؛ عرب یوسف‌آبادی، فائزه. (۱۴۰۲). «تحلیل گفتمان بوم‌گرایانه ادبیات کودک و نوجوان مطالعه موردی

(توییک له سهر ناو، سیمرخ پدر بزرگ من بود). «تحلیل گفتمان ادبی»، دوره‌ی ۱، شماره‌ی ۳، صص ۸۷-۱۱۰.

DOI:10.22034/LDA.2024.140547.1014

یاحقی، محمدجعفر و همکاران. (۱۴۰۲). «نقد بوم‌گرایانه‌ی روایت اقتباسی داستان اولین پادشاه جهان». *مطالعات ادبیات*

کودک، دوره‌ی ۱۴، شماره‌ی ۲، صص ۳۰۱-۳۲۸. DOI:10.22099/JCLS.2023.44206.1939

Baran, A. (2017). "Environmental identity and the role of naming in eco-narratives". *Environmental Humanities Review*, 5(1), 45-63

Bennett, J. R., & Elliott, J. E. (2007). "Acute poisoning of raptors by carbofuran in Canada". *Journal of Wildlife Diseases*, 43(2), 341-347.

Brown, L. T. (2017). "Naming and environmental identity: The role of character names in ecocritical narratives". *Literary Studies in Ecology*, 10(1), 77-93.

Gleick, P. H. (2003). "Water use". *Annual Review of Environment and Resources*, 28(1), 275-314. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.28.040202.122849>

Buell, L. (2001). *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. Harvard University Press.

Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Blackwell.

Casey, E. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. University of California Press.

Clark, T. (2011). *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment*. Cambridge University Press.

Dobrin, S. I., & Kidd, K. (2004). *Wild Things: Children's Literature, Ecocriticism, and Ecological Literacy*. Wayne State University Press.

Garrard, G. (2012). *Ecocriticism (2nd ed.)*. Routledge.

Glotfelty, C. (1996). Introduction: Literary studies in an age of environmental crisis. In C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. University of Georgia Press.

- Heise, U. K. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford University Press.
- Ingold, T. (2000). *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge.
- Johnson, A. B. (2018). Critical ecocritical perspectives and environmental themes in modern children's stories. *Journal of Children's Literature and Environment*, 12(3), 145–168
- Jones, A., & Brown, P. (2021). «Technological Advancement and Environmental Preservation». *Environmental Ethics Review*.
- Laurance, W. F., Sayer, J., & Cassman, K. G. (2014). "Agricultural expansion and its impacts on tropical nature." *Trends in Ecology & Evolution*, 29(2), 107-116.
<https://doi.org/10.1016/j.tree.2013.12.001>
- Lee, E. H. (2020). "Overcoming technology and its environmental impact in adolescent fiction". *Journal of Ecocritical and Youth Literature*, 8(2), 115–132.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). "The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind". *Universe Books*.
- Morton, T. (2010). *The Ecological Thought*. Harvard University Press.
- Naess, A. (1973). "The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary". *Inquiry*, 16(1–4), 95–100.
- Nixon, R. (2011). *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard University Press.
- Ripple, W. J., Estes, J. A., Beschta, R. L., Wilmers, C. C., Ritchie, E. G., Hebblewhite, M., ... & Rupert, W. (1978). "Literature and ecology: An experiment in eco-critical analysis". *Journal of Environmental Literature*, 3(1), 22–38.
- Smith, J., et al. (2020). "Environmental Conflicts: Impacts on Policy and Awareness". *Journal of Environmental Studies*.
- Warren, K. J. (Ed.). (1997). *Ecofeminism: Women, culture, nature*. Indiana University Press.
- Weisman, A. H. (2007). *The world without us*. St. Martin's Thomas Dunne Books.